

УДК 631.115.1:330.341.1

Польова Олена Леонідівна

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри бізнесу та сфери обслуговування
Навчально-наукового інституту економіки та управління
Вінницький національний аграрний університет*

Polova Olena

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Business and Service Industry
Educational and Scientific Institute of Economics and Management
Vinnytsia National Agrarian University*
ORCID: 0000-0002-7120-7944

Гаврилюк Вадим Олександрович

*аспірант кафедри бізнесу та сфери обслуговування
Навчально-наукового інституту економіки та управління
Вінницького національного аграрного університету*

Havryliuk Vadym

*Graduate Student of the Department of Business and Service Industry
Educational and Scientific Institute of Economics and Management
Vinnytsia National Agrarian University*
ORCID: 0009-0001-8168-6504

DOI: 10.25313/2520-2294-2024-2-9654

ВІДТВОРЕННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ НА ЗАСАДАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ

RECREATION OF PRODUCTION POTENTIAL OF FARMS ON THE BASIS OF IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS

Анотація. Стабільний розвиток фермерських господарств гарантує продовольчу безпеку держави, сприяє перетворенню аграрного сектора на конкурентоспроможний сектор економіки. В роботі розглянуто та визначено сутність ресурсного потенціалу фермерських господарств. Здійснено аналіз основних структурних елементів ресурсного потенціалу фермерських господарств України. Встановлено, що ресурсний потенціал фермерського господарства як показник є результатом сукупної дії локальних потенціалів, зокрема формування ресурсного потенціалу це збалансоване і пропорційне поєднання необхідних трудових, земельних, біологічних і матеріальних ресурсів. Фермерські господарства, порівняно із сільськогосподарськими підприємствами, мають значно менший масштаб діяльності, тому їх відтворювальна здатність обмежена.

Визначено напрям трансформації сільського господарства в рамках впровадження інновацій, спрямованого на відтворення виробничого потенціалу в сільському господарстві. В основі досліджень знаходиться взаємозалежність розширеного відтворення ресурсів фермерських господарств від інтенсивності процесу впровадження новачій у їхню господарську діяльність. З'ясовано, що застосування інновацій приводить до відтворення виробничого потенціалу фермерських господарств під впливом економічних, техніко-технічних, соціальних, екологічних факторів. Рівень інноваційності виробничого потенціалу залежить від інноваційної активності фермерів, тобто від здатності господарств впроваджувати інновації у виробничі процеси.

Авторами зроблено спробу побудови моделі управління інноваційною діяльністю, спрямованої на відтворювальні процеси виробничого потенціалу фермерських господарств в Україні, з урахуванням стрімко змінних умов агропромислового виробництва, впровадження цифрових, когнітивних, нано- та біотехнологій, зміни кон'юнктури агропродовольчого ринку та появи нових переваг у споживачів органічної сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: фермерське господарство, виробничий потенціал, ресурси, відтворення, інновації, інноваційна діяльність, управління.

Summary. The stable development of farms guarantees the food security of the state, contributes to the transformation of the agrarian sector into a competitive sector of the economy. The work examines and defines the essence of the resource potential of farms. An analysis of the main structural elements of the resource potential of farms in Ukraine was carried out. It was established that the resource potential of farming as an indicator is the result of the combined action of local potentials, in particular, the formation of resource potential is a balanced and proportional combination of the necessary labor, land, biological and material resources. Compared to agricultural enterprises, farms have a much smaller scale of activity, so their reproductive capacity is limited.

The direction of the transformation of agriculture within the framework of the introduction of innovations aimed at the reproduction of production potential in agriculture has been determined. The research is based on the interdependence of the expanded reproduction of farm resources on the intensity of the process of introducing innovations into their economic activity. It was found that the application of innovations leads to the reproduction of the production potential of farms under the influence of economic, technical, social, and environmental factors. The level of innovativeness of the production potential depends on the innovative activity of farmers, that is, on the ability of farms to introduce innovations into production processes.

The authors made an attempt to build a model of management of innovative activities aimed at the reproductive processes of the production potential of farms in Ukraine, taking into account the rapidly changing conditions of agro-industrial production, the introduction of digital, cognitive, nano- and biotechnologies, changes in the agri-food market and the emergence of new consumer preferences organic agricultural products.

Key words: farming, production potential, resources, reproduction, innovation, innovative activity, management.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток науково-технічного прогресу, технологічний прорив та фундаментальні наукові відкриття, глобалізація соціально-економічних процесів та інноваційне відтворення виробничого потенціалу підприємств визначили новий етап розвитку агропромислового комплексу, складовою частиною якого є фермерські господарства. Безперечно, що на новому етапі технологічного розвитку, функціонування фермерських господарств ґрунтується на перспективних інноваційних технологіях, розумних фермах, біо- і нанотехнологіях, широкому впровадженні робототехніки, технічної модернізації тощо, агропромисловий комплекс повинен трансформуватися в певну інноваційно-виробничу систему, орієнтовану на задоволення споживачів щодо виробництва органічної продукції, кардинальної зміна всієї структури сільськогосподарського виробництва, якості та безпеки продуктів харчування, а також забезпечення продовольчої незалежності держави.

Однією з найважливіших проблем у сільському господарстві є збільшення зайнятості у сільській місцевості за рахунок створення нових робочих місць, зокрема добробут фермерів та сільського населення неухильно покращується за рахунок диверсифікації виробництва та підвищення продуктивності на засадах впровадження інновацій. Постає необхідність визначення ролі і місця інноваційного розвитку фермерських господарств, що дозволить підвищити їх конкурентоспроможність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у формування базових положень та концепцій управління інноваційною діяльністю закладені в наукових працях класиків економічної теорії, зокрема: І. Ансоффа, Х. Барнета, Є. Вітте, П. Друкера, С. Кузнеця, М. Кондратьєва, М. Портера, Б. Санто, М. Туган-Барановського, Й. Шумпетера

та ін. Питанням теоретично-методичного забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору вітчизняної економіки присвячені праці багатьох науковців, зокрема: Андрійчука В. Г., Беженар І. М. [1], Гнатишин Л. Б. [4], Кошкалда І. [7], Лагодієнко В. В. [8], Липчук В. В. [9], Лупенка Ю. О., Саблука П. Т., Савка М. В. [10] та ін. Проте, незважаючи на використання комплексного підходу до дослідження інноваційних технологій в сільському господарстві недостатньо досліджені чинники, що впливають на відтворення виробничого потенціалу фермерських господарств в умовах інноваційної діяльності, яка до модернізації виробництва, зміцнення конкурентоздатності власної продукції та покращує адаптивність господарюючих суб'єктів до міжнародних вимог.

Формулювання цілей статті. Метою даного наукового дослідження є виокремлення на підставі теоретико-методичного аналізу передумов відтворення виробничого потенціалу та впровадження інновацій у фермерських господарствах.

Виклад основного матеріалу. Стійке функціонування та розвиток фермерських господарств, як і інших сільськогосподарських товаровиробників, на основі застосування інноваційних технологій дозволить їм зміцнити конкурентні переваги та розширити свій сегмент на ринку сільгосппродукції. У зв'язку з цим науковий інтерес представляє детальний аналіз соціально-економічних, науково-технологічних, ресурсозберігаючих та інших факторів, що формують інноваційні тренди в галузі агропромислового виробництва. Важливість такого аналізу опосередковується необхідністю поліпшення матеріально-технічного та виробничого потенціалу на рівні сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств.

Сучасний стан сільського господарства України визначають малі форми господарювання, до

яких прийнято відносити селянські (фермерські) та особисті підсобні господарства, а також малі сільськогосподарські підприємства. Той факт, що малий агробізнес навіть в умовах жорсткої конкуренції з великими аграрними підприємствами відіграє важливу роль у виробництві багатьох видів сільгосппродукції, формує та забезпечує продовольчу, енергетичну, економічну та екологічну безпеку, забезпечуючи розвиток аграрного сектору економіки.

Фермерські господарства становлять невід'ємну складову аграрного сектора української економіки та важливий інструмент для підвищення зайнятості та доходів сільського населення [1].

Ефективність діяльності фермерських господарств визначається запровадженням інноваційних технологій виробництва, технічною модернізацією господарств, цифровізації процесів, а також використання заходів державної підтримки. Інноваційний шлях розвитку фермерського господарства доступний для господарств з економічною стабільністю та розвиненим конкурентним середовищем, з високим техніко-виробничим потенціалом та ефективним виробництвом. Інноваційним підхід фермерського господарства у своїй діяльності вирішує ряд завдань таких як агротехнологічні та мають певні досягнення в іригації, краплинному зрошенні, насінництві, теплицях, добривах, засобах захисту рослин, обробці фруктів та овочів після збирання врожаю, вирощуванні птиці та молочного тваринництва та багато іншого. Участь фермерських господарств у інноваційному процесі дозволить додатково створити значну кількість робочих місць для зміцнення економічного потенціалу сільської місцевості. Прискорення інноваційного циклу дасть додаткові переваги у конкурентній боротьбі за ринки збуту.

Відтворення виробничого потенціалу фермерських господарств можна забезпечити на основі впровадження інвестиційно-інноваційної моделі господарювання. Така модель тісно пов'язані зі розробкою стратегії розвитку фермерського господарства, що спрямована на модернізацію виробничого потенціалу фермерських господарств [7]. Ресурсний підхід господарювання зорієнтований на визначення виробничого потенціалу як сукупності ресурсів, що визначає їх величину як суму фізичних та вартісних оцінок окремих його складових. Оцінюючи виробничий потенціал, необхідно враховувати наявні обсяги ресурсів, які мають свій внесок у формування прибутку господарства.

Під виробничим потенціалом господарської системи розуміють сукупність ресурсів, що є у розпорядженні господарства, які використовуються для відтворювальної діяльності. Формування і раціонального використання виробничих ресурсів та потенціалу в аграрній сфері, і зокрема у фермерських господарствах, постійно перебуває в центрі

уваги вчених-аграріїв [8]. Отже, потенціал фермерського господарства це сукупність виробничих ресурсів, які перебувають у діалектичному зв'язку та взаємозалежності і функціонують як єдине ціле.

Нестача виробних ресурсів у фермерських господарствах та несвоєчасне прогнозування потреби в них спричиняє загрозу порушення у безперервності відтворювальних процесів.

Формування ресурсного потенціалу фермерських господарств — процес складний і тривалий, кінцевою метою якого є збалансоване і пропорційне поєднання необхідних за якістю трудових, земельних і матеріальних ресурсів. Отже землезабезпеченість є чинником, який формує інші ресурси і впливає на реалізацію ресурсного потенціалу фермерського господарства і ефективність його використання.

Результати дослідження динаміки використання земельних площ в системі фермерських господарств України за аналізований період дозволяють зробити висновок щодо поступового скорочення рівня забезпеченості земельними ресурсами представниками даного сегменту аграрного підприємництва (рис. 1). Так, загальне скорочення земельних ресурсів по фермерських господарствах протягом 2019–2022 рр. становило 19,9% або 777,1 тис. га. Слід відзначити, що за період дослідження спостерігається скорочення посівних площ під зерновими та зернобобовими культурами на 23%, проте питому вагу в структурі посівних площ вони займають лідируючі позиції. Динаміка посівних площ під соняшником має не стійку динаміку (2019–2021 рр. — зростання на 10,8%, 2022 рік — скорочення на 21,9%).

Фермерські господарства мають різні напрями спеціалізації, проте більшість з них займається рослинництвом (рис. 2). Непопулярність тваринництва, частка якого у структурі валового виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами становить лише 6,0%, пояснюється низькими закупівельними цінами на молоко та м'ясо, недосконалістю державної підтримки цього напрямку.

Діяльність фермерських господарств спрямовано у зерново-соняшникового напрямку рослинницької галузі і є домінуючим на вітчизняному аграрному ринку. Фермерські господарства позбавлені реальної можливості приймати участь у ціноутворенні на власну продукцію, оскільки рівень консолідації суб'єктів даного сегменту аграрного підприємництва не відповідає умовам сьогодення. Внаслідок цього практично відсутня можливість для активного розвитку альтернативних напрямків в рослинництві (овочівництво, садівництво тощо), оскільки дані проекти вимагають зміни у техніко-технологічному забезпеченні, а також потребують державної підтримки і сприятливого фінансово-кредитного середовища.

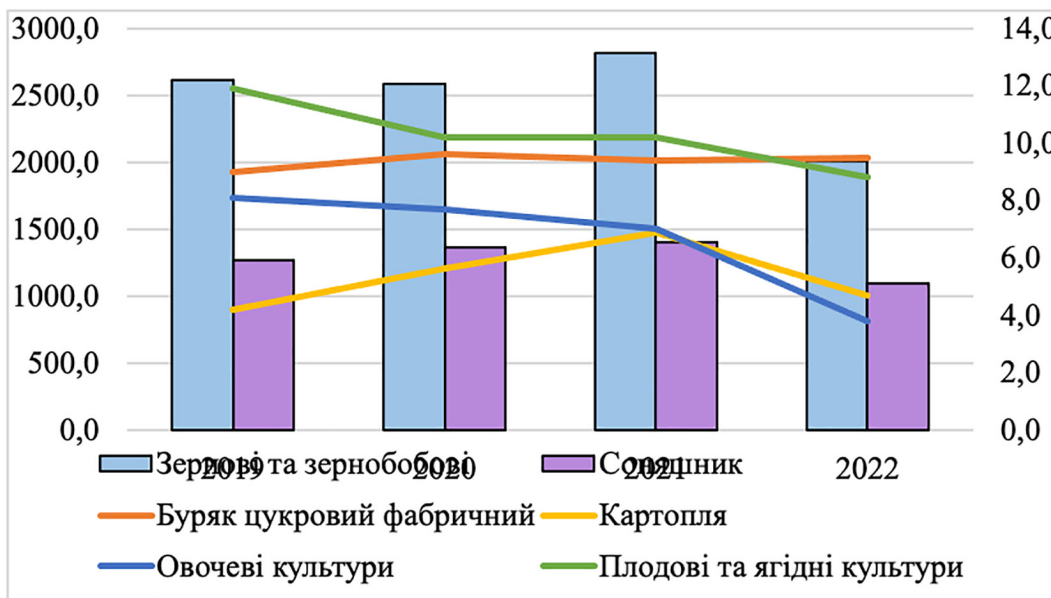


Рис. 1. Динаміка посівних площ у фермерських господарствах України, тис. га
Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [5]

Традиційно фермерські господарства в Україні виробляють рослинницьку продукцію (переважно зернові та олійні культури) протягом років спостереження. По-перше, це свідчить про те, що фермерські господарства відіграють важливу роль у забезпеченні потреб як на внутрішньому аграрному ринку, так на міжнародному. По-друге, виробництво сільськогосподарської продукції підвищує економічну стійкість та конкурентоспроможність країни. По-третє продукція фермерських

господарств є важливим доповненням до аграрного сектору України та сприяє розвитку сільського господарства в країні.

Фермерські господарства, порівняно із сільськогосподарськими підприємствами, мають значно менший масштаб діяльності. Їх відтворювальна здатність обмежена заміною, оновленням і розширенням основних засобів, а також відтворенням у встановлених розмірах робочої сили (підготовка робочих кадрів, підвищення їх кваліфікації).

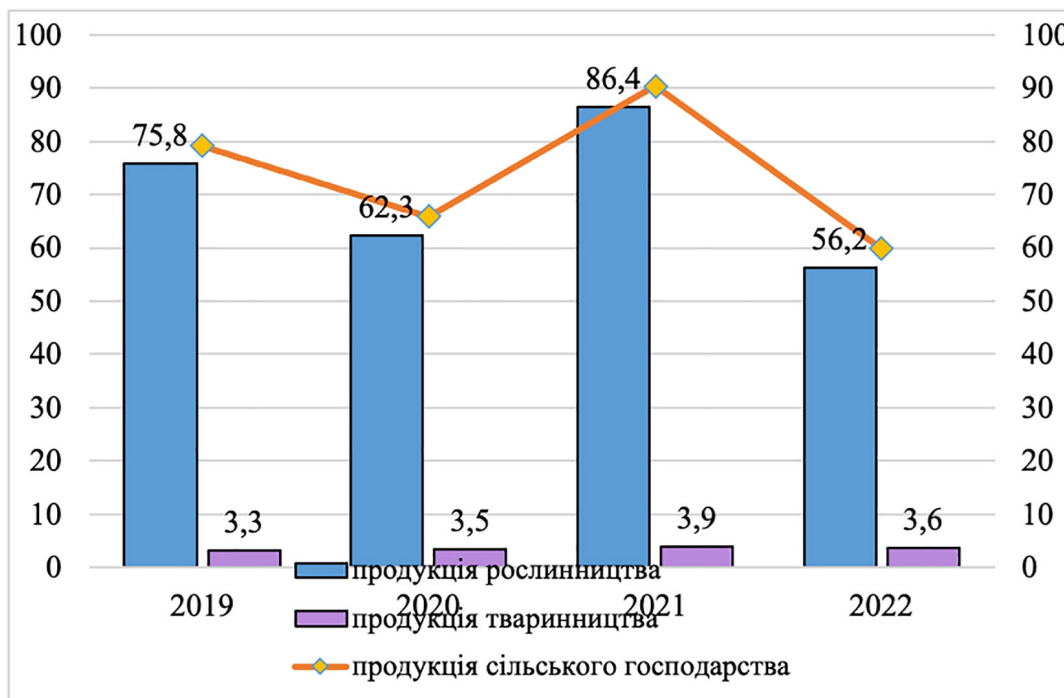


Рис. 2. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції в Україні фермерськими господарствами, млн. грн
Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [5]

У них значно нижчі можливості стосовно втілення у господарський процес наукових розробок. Тому структура складових ресурсного потенціалу в низці фермерських господарств буде набагато простішою [9].

На значній частині сільськогосподарських земель стало неможливим проведення сільськогосподарської діяльності, оскільки вони або окуповані, або перебувають під постійними обстрілами, або заміновані. Внаслідок бойових дій частина працівників сільгоспідприємств та фермерів була вимушена не тільки припинити економічну діяльність в аграрному секторі, а й залишити власні домівки. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) [11], понад 150000 фермерів/працівників продовольчої системи безпосередньо постраждали від війни та/або були змушені мігрувати. Перспектива відновлення їх економічної діяльності на власних землях є невизначеною, що може призвести до їх виходу з аграрного бізнесу або зміни спеціалізації. У складному становищі опинилися дрібнотоварні виробники, які вирощували сезонну продукцію, відігравали важливу роль у забезпеченні зайнятості й доходів сільського населення.

Найбільш гострою проблемою розвитку фермерських господарств є відставання від сучасних тенденцій запровадження інноваційних технологій ведення сільського господарства. Нові технології та технічне забезпечення виробничих процесів є недоступним для більшості фермерів через їх дорожнечу. Фермери мають обмежене фінансове забезпечення своєї діяльності, якого тільки вистачає для придбання необхідних ресурсів для нового циклу виробництва [10].

Впровадженню інноваційних технологій повинне передувати формування більш сприятливого середовища, тому кожне підприємство має розробити цілеспрямовану програму інноваційного розвитку, яка буде охоплювати всі сектори економіки, включаючи виробничі відносини та продуктивні сили.

Важливими факторами, що сприяють прогресивному інноваційному розвитку фермерських господарств є: перехід до ринкового способу господарювання; наявність великої бази природних ресурсів; значний науково-освітній потенціал; велика ємність продовольчого ринку; кваліфіковані кадри у сільському господарстві; системи управління та координації інноваційної діяльності на державний рівень; система кредитування аграрного сектору та інновацій у ньому; підготовленість кадрового складу аграрного сектора в галузі інноваційного менеджменту; можливість виробляти органічну продукцію.

Під час планування інноваційної діяльності підприємства агропромислового комплексу стикаються з низкою проблем: брак власних коштів та відсутність стабільного джерела їхнього припливу у зв'язку з високою часткою кредиторської забор-

гованості; відсутність ефективної системи регулювання цін на напівфабрикати та готову продукцію; високі відсоткові ставки на банківські продукти для аграріїв країни [3].

Головним каталізатором інноваційного розвитку фермерства сьогодні є інтернет, який пропонує ефективні розробки як у тваринництві, так і в рослинництві. Наприклад, оснащення вушних бирок ВРХ акселерометрами дозволять фермеру провести аналіз рухової активності тварини, попередити її серйозні захворювання. У рослинництві застосування ґрунтових сенсорів у фермерських господарствах допоможе правильно прийняти технологічні рішення виходячи з точного визначення температури, вологості та інших агрохімічних показників ґрунту.

Впровадження інновацій у галузі енергозбереження є найважливішим у сільському господарстві, яка потребує необхідності модернізації фермерських господарств, заснована на інноваційному розвитку. Ціни на енергоносії продовжують зростати і займають дедалі більшу частку у структурі собівартості сільськогосподарської продукції. За технологією «нульової» обробітку ґрунту ресурсозберігаюче землеробство у світі набуло найширшого поширення. При нульовому обробітку ґрунту відбувається оптимізація виробничих процесів і є економічно ефективним.

Інноваційний процес фермерських господарств можна розглядати як процес, який включає в себе фінансування розроблення та впровадження нових продуктів або послуг, а також паралельно-послідовну реалізацію наукових досліджень, науково-технічних робіт, виробництва та маркетингу.

Інновації в сільському господарстві включають не тільки нові породи тварин, птиці та нові сорти рослин, але й технологію виробництва, обладнання та кадрове забезпечення. Відповідно, чим активніше впроваджуються інновації щодо всіх складових процесу сільськогосподарського виробництва, тим ефективніше результат цього процесу (рис. 3).

Фермерські господарства, які впроваджують інновації для активізації відтворення виробничого потенціалу, водночас забезпечують зміну організаційно-технічного та соціально-економічного рівнів розвитку територій, на котрих вони розташовані, та зростання національної економіки [4]. Агроінновації зумовлюють появу: нових технологій (зміна технології здатна створити можливості для розробки товару, нових способів маркетингу, виробництва або доставки та покращання супутніх послуг); зміни вартості виробництва; нового сегмента галузі (освоївши новий сегмент ринку, фермерське господарство істотно змінює ланцюжок цінностей).

Таким чином можна стверджувати, що інновація це зміна технології виробництва, яка безпосередньо впливає на обсяги виробництва,

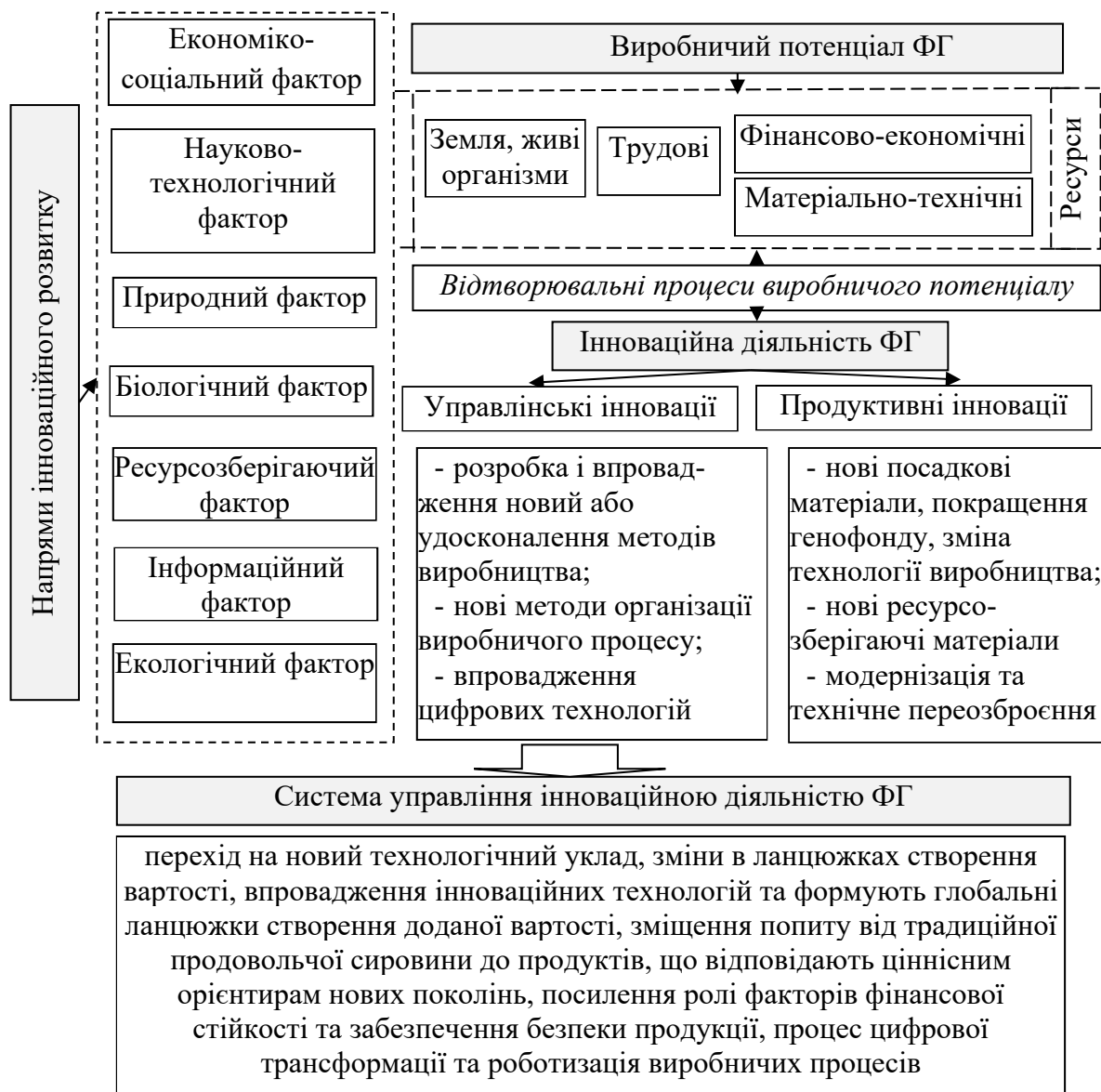


Рис. 3. Модель управління інноваційною діяльністю, спрямованої на відтворювальні процеси виробничого потенціалу фермерських господарств

Джерело: розробка авторів

продуктивність, модернізацію, використання ресурсозберігаючих технологій, біо- і нанотехнологій, а отже забезпечує ефективність використання виробничих процесів та підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Таким чином, в потенціал є узагальнюючим показником у складі виробничого та економічного потенціалу фермерського господарства. В ньому поєднуються природні, виробничі, науково-технічні, економіко-соціальні можливості фермерства як економічної системи. Величина ресурсного потенціалу визначається масштабами, ступенем досконалості і структурою виробничих сил є низка заходів підвищення фінансової стійкості фермерських господарств для інноваційного розвитку через:

- удосконалення економічної самостійності фермерських господарств, що стимулюють раціональне та ефективне використання сільськогосподарських ресурсів;
- реалізації інноваційних ідей, спрямованих на раціональне та ефективне використання зональних особливостей та переваг спеціалізації окремих регіонів з метою розвитку виробництва нетрадиційних культур;
- реалізації програмних заходів щодо розміщення технічних та продовольчих культур з урахуванням природно-кліматичних умов регіонів;
- модернізація та технічне переозброєння сільськогосподарства, впровадження сучасних агротехнологій та методів організації та управління сільгоспвиробництвом;

- реалізації комплексної програми розвитку тваринництва;
- впровадження систем та механізмів економічного стимулювання фермерських господарств, які впровадили ресурсозберігаючі технології;
- удосконалення нормативно-правових засад та створення економічних механізмів, що стимулюють розвиток несільськогосподарських видів

діяльності у фермерських господарствах з метою пом'якшення сезонності виробництва. Все це дозволить інноваційному розвитку сільського господарства, що впливає на продовольчу забезпеченість населення, насичення внутрішнього ринку, зростання експортного потенціалу та життєвого рівня сільського населення.

Література

1. Беженар І. М., Грищенко О. Ю. Фермерські господарства в Україні: стан та перспективи розвитку. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. № 9. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_9_2023 (дата звернення: 29.01.2024)
2. Братчук Л. М. Інноваційна діяльність: теоретико-методологічні підходи до формування об'єкта обліку. *Економіка АПК*. 2016. № 10. С. 59–65.
3. Власенко Т. Тренди інноваційного розвитку АПК держави. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. Т. 1, № 5. С. 53–57.
4. Гнатишин Л. Б. Виробничий потенціал фермерських господарств : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2018. 404 с.
5. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm (дата звернення: 29.01.2024).
6. Коробка В. М. Передумови формування інноваційного підприємницького середовища в аграрному секторі. *Економіка: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 38–42.
7. Кошкалда І., Гнатишин Л., Прокопишин О. Інноваційно-інвестиційний шлях відтворення виробничого потенціалу як фактор впливу на конкурентоспроможність фермерських господарств. *Аграрна економіка*. 2019. Т. 12, № 1–2. С. 82–91.
8. Лагодієнко В. В. Стан та особливості оновлення основних виробничих засобів аграрних підприємств. *Бізнес-Навігатор: науково-виробничий журнал Міжнародного університету бізнесу і права*. 2011. № 2 (23). С. 49–52.
9. Липчук В. В., Гнатишин Л. Б. Проблеми формування ресурсного потенціалу фермерських господарств. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2010. Вип. 1. С. 153–160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2010_1_24 (дата звернення: 29.01.2024).
10. Савка М. В. Становлення та розвиток фермерських господарств. *Інноваційна економіка*. 2017. № 5–6 (69). С. 107–112.
11. Сутінки агрохолдингів: як війна змінить сільське господарство України. *Mind*. 2022. URL: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-z...> (дата звернення: 29.01.2024).
12. Юринець З. В., Макара О. В. Інноваційна політика як інструмент підвищення конкурентоспроможності економіки країни. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4772> (дата звернення: 29.01.2024).

References

1. Bezhenar, I. M., & Hryshchenko, O. Yu. (2023). *Fermerski hospodarstva v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku* [Farms in Ukraine: state and prospects for development]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia — Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*, 9. Retrieved from https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_9_2023 [in Ukrainian].
2. Bratchuk, L. M. (2016). *Innovatsiina diialnist: teoretyko-metodolohichni pidkhody do formuvannia obiekta obliku* [Innovative activity: theoretical and methodological approaches to the formation of the accounting object]. *Ekonomika APK — Ekonomika APK*, 10, 59–65 [in Ukrainian].
3. Vlasenko, T. (2022). *Trendy innovatsiinoho rozvytku APK derzhavy* [Trends in the innovative development of the agricultural sector of the state]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu — Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 5 (1), 53–57 [in Ukrainian].
4. Hnatyshyn, L. B. (2018). *Vyrobnychiy potentsial fermerskykh hospodarstv: monohrafiia* [Production potential of farms: a monograph]. Lviv: SPOLOM [in Ukrainian].
5. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm [in Ukrainian].
6. Korobka, V. M. (2014). *Peredumovy formuvannia innovatsiinoho pidpriemnytskoho seredovyshcha v ahrarnomu sektori* [Prerequisites for the formation of an innovative business environment in the agricultural sector]. *Ekonomika: teoriia ta praktyka — Economics: theory and practice*, 2, 38–42 [in Ukrainian].

7. Koshkalda, I., Hnatyshyn, L., & Prokopyshyn, O. (2019). Innovatsiino-investytsiinyi shliakh vidtvorennia vyrobnychoho potentsialu yak faktor vplyvu na konkurentospromozhnist fermerskykh hospodarstv [Innovative and investment way of reproduction of production potential as a factor influencing the competitiveness of farms]. *Ahrarna ekonomika — Agrarian economy*, 12 (1–2), 82–91 [in Ukrainian].
8. Lahodiienko, V.V. (2011). Stan ta osoblyvosti onovlennia osnovnykh vyrobnychkykh zasobiv ahrarnykh pidpryemstv [The state and features of the renewal of the main means of production of agricultural enterprises]. *Biznes-Navihator: naukovy-vyrobnychi zhurnal Mizhnarodnoho universytetu biznesu i prava — Business Navigator: scientific and industrial journal of the International University of Business and Law*, 2 (23), 49–52 [in Ukrainian].
9. Lypchuk, V.V., & Hnatyshyn, L.B. (2010). Problemy formuvannia resursnoho potentsialu fermerskykh hospodarstv [Problems of forming the resource potential of farms]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky — Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute. Economic sciences*, 1, 153–160. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2010_1_24 [in Ukrainian].
10. Savka, M.V. (2017). Stanovlennia ta rozvytok fermerskykh hospodarstv [Formation and development of farms]. *Innovatsiina ekonomika — Innovative economy*, 5–6 (69), 107–112 [in Ukrainian].
11. Sutinky ahrokhodyniv: yak viina zminyt silske hospodarstvo Ukrainy. [Twilight of agricultural holdings: how the war will change the agriculture of Ukraine]. (2022). *Mind*. Retrieved from <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-z...> [in Ukrainian].
12. Yurynets, Z.V., & Makara, O.V. (2016). Innovatsiina polityka yak instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky krainy [Innovative policy as a tool for increasing the competitiveness of the country's economy]. *Efektivna ekonomika — Efficient economy*, 2. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4772> [in Ukrainian].